

BATI ANADOLU'NUN HELLENİSTİK VE ROMA DEVRİ MİMARLIĞINDA MEANDER MOTİFİ

(Lev. II-V)

Adını Malandros (Büyük Menderes) ırmağının keskin dönüşler yaparak yön değiştireşinden alan *meander* motifinin geçmişı neolitik çağlara kadar gerilere gitmektedir. Ancak asıl kimliğini Yunan sanatında bulmuş olan bu motif, özellikle Demir Çağı boyunca yoğun olarak kullanılmıştır. Bu motifin gelişimini Yunan sanatının Geometrik Stil evresinde artık tamamlamış olduğunu söylemek mümkündür¹.

Meander motifi istenildiğinde sonsuza kadar uzatılabileceğinden, friz ve bordür olmağa son derece elverişlidir. Nitekim mimarlık yapıtlarında, keramikte, küçük eşyada ve lâhitlerde bu amaca yönelik olarak kullanılmıştır. Başlangıçta kesik *meander*, çengel *meander*, mazgal *meander* gibi ilkel bazı tipleri bulunan bu motif sonraları daha karmaşık bir hale dönüşmüştür. Örneğin, çift *meander* veya girift *meander* bu gelişimin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Resim ve mozaik sanatında renklerle oluşturulan *meander* motifleri için pişmiş toprak ya da taş eserlerde kabartma yöntemine başvurulmuştur.

Meander motifinin Demir Çağı'ndaki örneklerini bir başka çalışmada ele alacağımdan², bu yazıda daha çok Hellenistik ve Roma İmparatorluk dönemi örnekleri üzerinde duracağım.

Düz bir şekilde ilerleyen *meander* motifi örneklerine sıklıkla rastlamak mümkündür. Örneğin, Eski Smyrna (Bayraklı)'da bulunmuş olan bir krater kenarı³, Pergamon'da bulunan bir geç Roma dönemi vazosu⁴, Ephesos'daki tiyatro *skene*'sinin *podium* kısmı⁵ ve Salihli Kültür Merkezi'nde sergilenmekte olan Roma İmparatorluk devri lâhdinde⁶ bu tür *meander* motifleri yer almaktadır (Res.1).

1. Bu motif hakkında ayrıntılı bilgi için bk. *Encyclopedia dell arte Antica Classica e Orientale* (Roma 1961), s.v. Meandro (Rocetti).
2. Bu motifin Demir Çağı'nda görülen örnekleri, III. Uluslararası Demir Çağı Sempozyumu'nda (Van 1990) vermiş olduğum bildiri metninde yayınlanacaktır.
3. E.Akurgal, *Eski İzmir I (Yerleşme Katları ve Athena Tapınağı)*, Ankara 1983), s. 49, lev. 48a.
4. W.Radt, "Vorbericht über die Kampagne 1977", *Jahrbuch des Instituts, Arch. Anz.* 93 (1978), s. 417, res.8.
5. De Bernardi Ferrero, *Bati Anadolu'nun Eski Çağ Tiyatroları*, Ankara 1988, s. 124, res. 170 (Fot. : M.(U.). Anabolu); Anabolu, *Küçük Asya'da Bulunan Roma İmparatorluk Çağı Tapınakları*, İstanbul 1970, s. 13-4, 27-8, 42-3, 52, 62-3, 66, 68, 70, 74, 79, 85, 93, 111, res. 12 ve 158-63 ve E. Akurgal, *Griechische und Römische Kunst in der Türkei*, München 1967, s. 127-8, res. 144 ve lev. 204-8.
6. Bu eser henüz yayınlanmamıştır.

Ancak, Bergama şehri sınırları içinde yer alan *Serapeton* (Kızılavlu) kutsal alanının peristyl avlularından birindeki karyatid'lerden birinin giysisinin yakasında bu motifin yuvarlatılmış olarak kullanıldığı görülmektedir¹.

İ.Ö. IV. yy. *Didymaton*'unda, kutsal alandan *naos*'a girişi sağlayan koridorlardan birinin tavanında² ise, kabartma olarak yapılmış ve ayrıca kırmızıya boyanmış bir *meander* motifi bulunmaktadır. Burası ışıklı bir yer olmadığından, buradaki kırmızı boyanın kalıntıları günümüze kadar ulaşabilmiştir. Öte yandan, Knidos'daki bir Hellenistik dönem evinde, stucco üzerinde fresk olarak yapılmış olan *meander* motifi³ kabartma olmadığı halde, kabartma izlenimi vermektedir. Aslında İtalya'daki Vulci'de bulunan François Mezarı'nın fresklerinde de bu tür perspektifi olan bir bordür bulunmaktadır⁴.

Hellenistik ve Roma İmparatorluk Çağı döneminde, düz bir şekilde ilerleyen *meander* motifindeki dikdörtken şeklindeki boşlukların içlerine dikdörtken şekiller yerleştirmek bir moda haline gelmiştir. Aslında, *Didymaton*'daki *meander* motifinde ve Kaunos tiyatrosunun *skene*'sindeki *meander* motiflerindeki⁵ dikdörtkenlerin içleri boş gibi görünmekle birlikte, bunlar zamanla renklerini yitirmiş bazı bezemelerle süslü olabilirler. Ancak diğer örneklerdeki dikdörtkenlerin içleri, çoğunlukla rozet şeklindeki bezeme motifleri ile doldurulmuşlardır.

Aphrodisias'daki (Geyre) Aphrodite Tapınağı⁶, *Sebasteion*⁷, Ankyra-

1. Deubner, "Das aegyptische Heiligtum in Pergamon", VI. *International Kongress für Archæologie*, Berlin, 21-26 August 1939; *Marburger Jahrbuch für Kunstwissenschaft*, c. 15 (1949-50), s. 106 ve dev.; Boehringer, *Neue Deutsche Ausgrabungen in Mittelmeer Gebiet und im Vorderen Orient*, s. 135 ve Anabolu, *Küçük Asya'da Bulunan Roma İmparatorluk Çağı Tapınakları*, s. 14, 17, 38, 45-6, 56,64, 67, res. 17-20 ve 291-3.

2. E. Akurgal, a.g.e., s. 84-5 ve res. 92-3.

3. Love, "Excavations at Knidos, 1971", *Türk Arkeoloji Dergisi*, c.20 (1973), s. 104-5, res. 44.

4. *Enciclopedia dell Arte Antica Classica e Orientale*, c.4 (Roma 1961), s. 942, res. 1122.

5. Eser burada, Kaunos kazı başkanının izni ile zikredilmiştir.

6. E.Akurgal, a.g.e. , s. 126, res. 201-2.

7. K.Erim, "Aphrodisias Kazı Çalışmaları", IV. *Kazı Sonuçları Toplantısı* (Ankara 1982), s. 278-9, res. 2-10; "Aphrodisias", VII. *Kazı Sonuçları Toplantısı* (Ankara 1985), s. 541-2, res. 2-10 ve "Aphrodisias 1985", VIII. *Kazı Sonuçları Toplantısı* (Ankara 1986), s. 342, res. 2-10.

daki Augustus Tapınağı¹, Ephesos'daki Augustus Tapınağı² ve İzmir Arkeoloji Müzesi'ndeki Hellenistik dönem *kyma* parçaları³ üzerinde bulunan *meander* motiflerinde de rozetler görülmektedir (Res. 2-4). Öte yandan, Konya Arkeoloji Müzesi'ndeki yayınlanmamış bir friz parçasında⁴ (Env. No.: 224) bulunan *meander* motifini oluşturan öğelerin arasında sağa doğru ilerleyen bir aslan figürü göze çarpmaktadır (Res. 5). Aynı şekilde, Ephesos'daki Artemision'un İ. Ö. IV. yy. evresine ait olan sunağındaki frizlerde⁵ bulunan dikdörtgenlerin içinde, rozetlere ek olarak, ördek, kaz, arı ve balık gibi bazı hayvan figürleri yer almaktadır (Halen Efes Müzesi'nde bulunan bu frizin bir başka parçası şimdi Viyana'daki Kunsthistorisches Museum'dadır)⁶. Ephesos kazılarını yürüten Avusturyalı arkeologlar, binalarda ikinci kez kullanılmış olan diğer bazı parçalar da saptamış bulunmaktadırlar⁷; (Res.6). Yine bu motife, İ.Ö. V. yüzyıla tarihlenen Parthenon'da (Atina)⁸ ve Sikyonluların Olympia'daki hazine binasında rastlanmıştır⁹. Ancak bunların içindeki dikdörtgenler rozet değil de, daha küçük boyutlarda dikdörtgenler içerirler. Öte yandan, İ.Ö. IV. yy. Didymaion'unun ön cephe sütunlarından birinin altlığında da¹⁰ çift *meander* (veya grift *meander*) motifli işlenmiştir (Res.7).

Milas Müzesi'nde sergilenmekte olan bir mermer blokta¹¹, *meander* motiflerinden oluşturulmuş bir kompozisyon kasetin tüm yüzeyini kaplamak-

1. Anabolu, a.g.e., s. 27-8, 42-3, 69, 74, 95-6, 102, res. 151-7 ve Akurgal, a.g.e., s. 126-7, res.140.
2. Anabolu, a.g.e., s. 31-2, 46, 56, 67, 96-7, 102-3, 111, res. 180-5 ve E.Akurgal, a.g.e., s. 129, lev. 45 veya 223.
3. Akerström, *Die Architektonischen Terrakotten Kleinasiens* (Lund 1966), s. 45, lev. 17-4 ve 17-5.
4. Eserin nereden getirildiği bilinmemektedir.
5. Erdemgil ve diğerleri, *Catalogue du Musée d'Ephèse* (İstanbul 1989), s. 116 ve E. Akurgal, a.g.e., s. 98, lev. 145a.
6. *Katalog der antiken Sammlung* (Wien Kunsthistorisches Museum), *Funde aus Ephesos und Samothrake* (Wien 1978), s. 50-3 ve 54, no. 5, res. 34.
7. Bammer, *Die Architektur des jüngeren Artemision von Ephesos* (Graz 1984), s. 136, res. 77 (sunağın rekonstrüksiyonunun bir resmi) ve lev. 40 (parçaların fotoğrafı).
8. Durm, *Handbuch der Architektur, die Baustile, die Baukunst der Griechen*, c. 1/2 (Darmstadt 1892), s. 148, res. 114.
9. Marquand, *Handbooks of Archaeology and Antiquities. Greek Architecture* (New York 1909), s. 152, res. 170.
10. E. Akurgal, a.g.e., s. 84-5 ve res. 92-3.
11. Eserin nereden getirildiği bilinmemektedir.

tadır. Burada, *meander* motifini oluşturan öğelerin aralarında dikdörtgenler yer almaktadır. Öte yandan, Side'deki ticaret agorasında bulunan Yuvarlak Tapınağın (belki Tykhe Tapınağı ?) oyularak kubbe durumuna getirilmiş bulunan tavan bloku da, *meander* motifinden yararlanılarak yapılmış bir kompozisyonla bezenmiştir¹. Bunda kubbenin iç yüzeyini oluşturan alan, dört adet *meander* motifini oluşturan öge tarafından kaplanmaktadır. Ayrıca, kubbenin tam ortasındaki yuvarlak alanda da rozet bulunmaktadır (Res.8). Bu arada, Kaunos'da halen kazısı sürmekte olan Yuvarlak Tapınak'ın² tavanı da bu türden bir süslemeye sahiptir. Ancak buradaki yüzey kubbe şeklinde olmayıp, düzdür. Buradaki *meander* motifini oluşturan öğelerin uzantıları, swastika motifinde olduğu gibi, aksi yöne doğru kıvrılırlar ve tam ortada bir rozet yer alır.

Görüldüğü gibi, *meander* motifi henüz Klasik ve Hellenistik dönemlerde bile en karmaşık şekillerde görülmektedir. Ancak Roma İmparatorluk dönemindeki Augustus, Hadrianus ve Klasizmin ön plana geçtiği A. Pius devirlerinde *meander* motifinin eski, katıksız şekline dönüştüğü görülür. Nitekim, Roma'daki ünlü *Ara Pacts Augustae* kabarmaları buna en güzel örnek olarak gösterilebilir³. Batı Anadolu'da ise Hellenistik dönem geleneği biraz uzun sürmüştür. Fakat İ. S. II. yüzyılda, Küçük Asya'da da eski, katıksız şekle dönüş sözkonusudur. Örneğin, Hadrianus döneminde inşa edilmiş bulunan, Alzano'daki (Çavdarhisar) Jupiter tapınağının duvarları⁴ ile Sagalassos'daki (Ağlasun) A.Pius tapınağı *anta*'larında⁵ bu durum açık bir şekilde gözlenebilmektedir (Res.9). O halde, Prusias ad Hypium'da (Üskübü) bulunup Konuralp Müzesi'ne taşınan friz parçasının da⁶ yine bu dönemde yapılmış olduğunu düşünmek pek yanlış olmasa gerektir (Res.10).

İzmir 1990

Mükerrem (Usman) Anabolu

-
1. A.M. Mansel, *Side 1947-1966 Yılları Kazıları ve Araştırmaları Sonuçları* (Ankara 1978), s. 1557-67; Anabolu, a.g.e., s. 15, 34, 47, 54, 73-4, 78, 96, 104, res. 21-2, 248-51 ve G.E. Bean, *Turkey's Southern Shore* (London 1968), s. 91, res. 36.
  2. Bu fotoğraf için Sayın Doç.Dr. Doruk'a teşekkür borçluyum.
  3. Antiken Museum Berlin, *Kaiser Augustus und die Verlorene Republik, Eine Ausstellung im Martin Gropius Bau, Berlin, 7 Juni-14 August 1988* (Berlin 1988), s. 400-26, no. 226-31.
  4. Bk. s. 3, dipnot 5.
  5. Lanckoronski, *Städte Pamphylens und Pisidiens, c.2* (Wien 1892), s. 130, 145-9, res. 101-2, 116-20, lev. 23-4 ve Anabolu, a.g.e., s. 12, 24, 43, 69, 96, res. 95-102.
  6. Eser henüz yayınlanmamıştır.